

ZAČETCI VIŠESTRANAČJA U HRVATSKOJ 1989. GODINE

Šime DUNATOV, prof.
Zadar

UDK 329 (497.5) "1989"
Pregledni članak

Primljeno: 31. XII. 2009.

Propašću komunističkog bloka u istočnoj Europi, na području Jugoslavije dolazi vrijeme društveno-političkih promjena. Tijekom 1989. godine tzv. politička alternativa, koja nije u sklopu Saveza komunista, zahtijeva promjene u smjeru demokratizacije i liberalizacije društva, prelazak na tržišnu privredu i u konačnici politički pluralizam, tj. višestranački sustav. Savez komunista Hrvatske se reformira i liberalizira te krajem 1989. godine dopušta održavanje višestranačkih izbora i donosi odluku o legalizaciji stranaka koje su nastale iste godine. Do prvih izbora, održanih u travnju i lipnju 1990. godine, u Hrvatskoj nastaju trideset i tri političke stranke, od kojih su najznačajnije Hrvatska demokratska zajednica, Hrvatski socijalno-liberalni savez i reformirani Savez komunista Hrvatske koji mijenja ime u Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena.

Ključne riječi: *Hrvatska, višestranačje, demokratski izbori, HSLS, HDZ, SKH-SDP, 1989.*

UVOD

Pojava višestranačja u republikama bivše Jugoslavije događa se u dramatičnim okolnostima propasti komunističkog bloka u istočnoj Europi. Komunizam, koji na povijesnu scenu stupa Oktobarskom revolucijom u Rusiji 1917. godine i iz "najnaprednije" zemlje širi se kao staljinistički totalitarizam uzduž Europe i svijeta, na kraju 20. stoljeća prolazi kroz svoje posljednje dane. Nakon Drugog svjetskog rata i poraza fašističkih snaga, na strani pobjednika našla su se dva suprotstavljena bloka. Jednome su pripadale Sjedinjene Američke Države, Engleska, Francuska i druge zemlje kapitalističkog i demokratskog svijeta, a drugome pak zemlje komunističkog i totalitarnog svijeta na čelu sa supersilom SSSR-om. Jugoslavija se našla u ovome drugome, komunističkom bloku.

Razdoblje jugoslavenske povijesti od 1945. do 1989. godine, tj. do pada Istočnog bloka i rušenja Berlinskog zida, obilježila je jednopartijska komunistička vlast. Ta je vlast zabranjivala bilo kakva građanska politička okupljanja, kritiku društvenog poretka te je ograničavala temeljna ljudska prava i slobode. Režim se 1948. godine obračunao sa svojim političkim neistomišljenicima za vrijeme sukoba Tito – Staljin, kada su mnogi članovi Partije završili u radnim logorima, kada su staljinisti odnosno

informbiroovci i mnogi drugi članovi Partije završili u sabirnim i radnim logorima, od kojih je najpoznatiji onaj na Golom otoku.

U Hrvatskoj se sljedeći radikalnan obračun Komunističke partije s političkim neistomišljenicima dogodio 1971. godine. Te se godine u Hrvatskoj razvio snažan nacionalni pokret koji je zahtijevao veću samostalnost republika naspram centralističkoj vladi u Beogradu, što je značilo veću ekonomsku, kulturnu pa i političku samostalnost. Pokret nazvan “Hrvatsko proljeće” vođen je iz tri centra: liberalnijeg i nacionalno svjesnijeg dijela SKH okupljenog oko Savke Dabčević-Kučar i Mike Tripala, Matice hrvatske i njezinog vodstva okupljenog oko Vlade Gotovca, Marka i Vladimira Veselice, Šime Đodana, Hrvoja Šošića, Franje Tuđmana, Vlatka Pavletića i inih, te iz redova studenata od kojih su tada najistaknutiji Dražen Budiša i Ivan Zvonimir Čičak. Partijski vrh s Josipom Brozom Titom na čelu na zahtjeve “proljećara” reagirao je tako što je liberalniji dio vodstva SKH u cijelosti smijenjen, Matica hrvatska zabranjena, a istaknute ličnosti koje su vodile studente, kao i mnogi drugi koji su se uključili u pokret, završili su na robiji kao politički zatvorenici. Dakle, u Titovoj Jugoslaviji nije bilo mjesta za politička neslaganja sa službenim stavovima CK SKJ.

Nakon smrti vodećih jugoslavenskih komunističkih autoriteta tzv. ratne generacije, Edvarda Kardelja 1979. godine i Josipa Broza Tita 4. svibnja 1980. godine, otvorila se “Pandorina kutija” starih nacionalnih problema. Jugoslaviju su nesrpski narodi smatrali “tamnicom naroda”, dok su je velikosrpski političari i ideolozi smatrali proširenom Srbijom.

Nacionalni su problemi, uz ekonomsku krizu, bili glavnim razlozima otvorenih sukoba među republikama. Srpski su komunisti, zahtijevajući reviziju jugoslavenskog Ustava iz 1974. godine koji je republikama davao elemente države, a pokrajinama široku autonomiju, krenuli u otvoren sukob s ostalim jugoslavenskim republikama i pokrajinama. Srbija je u Ustavu iz 1974. godine vidjela ugrađenu politiku razbijanja i Srbije i Jugoslavije.

U proljeće 1981. godine nemiri u Prištini, glavnom gradu Kosova, označili su početak sukoba. S geslom “Kosovo – republika” albanska pobuna izazvala je u Srbiji burna protivljenja. Smatrajući Kosovo kolijevkom srpstva i pravoslavlja, srpski partijski vrh nasiljem je ugušio svaki albanski otpor. Zato je već potkraj 1981. godine u dva smjera pokrenuta inicijativa za reviziju Ustava: ograničavanje autonomije srbijanskih pokrajina te jačanje nadležnosti federacije na račun suverenosti republika.¹

Također, srpsko je vodstvo početkom 1980-ih godina svim ostalim republikama postavilo četiri zahtjeva:

- a) Odstranjivanje “konfederalnih” elemenata iz saveznog Ustava i jačanje saveznih centara državnih funkcija;
- b) Odstranjivanje državnih funkcija autonomnih pokrajina;

---

¹ Dušan BILANDŽIĆ, *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske*, Zagreb, 2001., 32.

- c) Pomoć ostale Jugoslavije za ubrzaniji ekonomski razvoj Srbije;
d) Jačanje jedinstvenog SKJ na račun ograničenja samostalnosti republičkih SK.²

Srpske inicijative u dugogodišnjim pregovorima s ostalim republikama nisu dale nikakve rezultate. Takvo stanje dovelo je do toga da se u većem dijelu srpskog naroda na prostoru cijele Jugoslavije razvio nacionalistički pokret vođen od srpskih političara, inteligencije, svećenika, gospodarstvenika i drugih. Program i okvir po kojem su se povelili velikosrpski ekstremisti došao je u obliku spisa napisanog od vodećih srpskih intelektualaca, poznatog pod imenom "Memorandum SANU", a objavljenog u *Večernjim novostima* u dva nastavka 24. i 25. rujna 1986. godine. Memorandum je napisala radna grupa srpskih intelektualaca u kojoj su sudjelovali Pavle Ivić, Antonije Isaković, Dušan Kanazir, Mihajlo Marković, Miloš Macura, Dejan Medaković, Miroslav Pantić, Nikola Pantić, Ljubiša Rakić, Radovan Samardžić, Miomir Vukobratović, Vasilije Krestić, Ivan Maksimović, Kosta Mihajlović i Stojan Čelić. Ovaj strateški velikosrpski dokument, u kojem se traži brza i odlučna akcija, ističe da "ustavom SFRJ formalno utvrđena ravnopravnost svih republika u stvarnosti je obezvređena nametanjem Republici Srbiji da se odrekne dela svojih prava i ovlaštenja u korist autonomnih pokrajina, čiji je status u najvećoj meri regulisan ustavom federacije. Srbija mora otvoreno reći da joj je to uređenjem nametnuto".³ Dalje se navodi da "nerešeno pitanje državnosti Srbije nije jedini nedostatak koji bi trebalo ukloniti ustavnim promenama".⁴ Promjene bi trebale obuhvatiti i cjelokupne društveno-ekonomske okolnosti, kao i uspostaviti puni nacionalni i kulturni integritet srpskog naroda, neovisno o tome u kojoj se jugoslavenskoj republici nalazio. Velikosrpski nacionalizam je svog glavnog protagonista dobio na osmoj sjednici CK SK Srbije u rujnu 1987., kada je na čelo CK SK Srbije došao Slobodan Milošević, koji je tada porazio Ivana Stambolića. On je sa Savezom komunista Srbije i cjelokupnim državnim aparatom krenuo u otvoreni sukob s ostalim jugoslavenskim republikama. Godine 1988. Srbija je samovoljno provela reviziju Ustava i u tzv. Antibirokratskoj revoluciji srušila pokrajinska partijska vodstva Kosova i Vojvodine te SR Crne Gore. Razbijanje ustavnog poretka u SFRJ dogodilo se 28. ožujka 1989. godine, kada je Skupština SR Srbije usvojila amandmane na srbijanski Ustav, kojima su ukinute autonomije Kosova i Vojvodine, kao i konstitutivnost u jugoslavenskoj federaciji.⁵ Iste godine, točnije 28. lipnja 1989., na kosovskom Gazimestanu, prilikom masovnog velikosrpskog mitinga održanog povodom 600. godišnjice Kosovske bitke, S. Milošević u svom govoru ne isključuje ni oružane sukobe s ostalim

---

² D. BILANDŽIĆ, "Državna kriza Jugoslavije", *Politička misao*, god. 28., br. 2, Zagreb, 1991., 54 – 55.

³ Jakov SIROTKOVIĆ, "Ekonomska podloga rata protiv Hrvatske. Od Memoranduma Srpske akademije 1986. do oružane agresije 1991.", *Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 1., br. 3-4, Zagreb, 1992., 23–24.

⁴ Isto.

⁵ *Vjesnik*, Zagreb, 29. ožujka 1989., 1.

republikama ukoliko se nastave protiviti velikosrpskoj politici. Ovi događaji označili su početak velikosrpskog ekspanzionizma na prostore cijele Jugoslavije u kojima žive etničke zajednice Srba, pa i tamo gdje ne žive u većim skupinama poput npr. Slovenije.

U ovakvim nepovoljnim okolnostima, pod prijetnjom velikosrpskog šovinizma i oružja, u Hrvatskoj se krenulo u demokratske promjene i u višestranački sustav. Demokratske promjene u Hrvatskoj prvenstveno su zahtijevali “oporbeni političari”, tj. intelektualci među kojima su mnogi bili bivši robijaši i politički disidenti (većina iz 1971. godine) koji nisu bili u redovima Partije. Oporbeni su političari početkom 1989. godine prekinuli tzv. hrvatsku šutnju i počeli u glavnom gradu Socijalističke Republike Hrvatske stvarati inicijative, organizirati sastanke, najprije u privatnim stanovima, a kasnije i u dvoranama, pisati deklaracije i programe koji će političku scenu Hrvatske dovesti na višu razinu, na razinu političkog pluralizma. U ovome će članku osvrtno na političku scenu Hrvatske do prvih višestranačkih izbora u travnju i svibnju 1990. godine biti usmjeren na najvažnije političke stranke koje su tada nastale.

POJAVA POLITIČKIH STRANAKA

Početak 1989. godine u Hrvatskoj nastaju dvije glavne inicijative za osnutak političkih stranaka. Prva je došla od Slavka Goldsteina i Vlade Gotovca koji će krenuti putem utemeljenja Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza (HSLŠ),⁶ dok druga inicijativa dolazi od ljudi okupljenih oko dr. Franje Tuđmana i braće Veselica,⁷ a oni će krenuti putem utemeljenja Hrvatske demokratske zajednice.

Prva novonastala stranka na tlu Hrvatske nakon polustoljetnog jugoslavenskog komunističkog jednopartijskog sustava jest HSLŠ.⁸ Dana 21. veljače 1989. godine u Klubu sveučilišnih nastavnika održana je prva javna inicijativa nove političke stranke u Hrvatskoj uopće. Uži krug utemeljitelja novog oporbenog saveza bili su Slavko Goldstein, Vlado Gotovac, Božo Kovačević, Neven Sesardić, Daniel Ivin, Franjo

---

⁶ Hrvatski socijalno-liberalni savez na skupštini održanoj 24. ožujka 1990. mijenja ime u Hrvatska socijalno-liberalna stranka. *Obzor HSLŠ-a*, glasilo Hrvatske socijalno-liberalne stranke, god. 2., br. 13, Zagreb, 12. svibnja 1990.

⁷ Zbog sukoba mišljenja i neslaganja s Tuđmanom braća Veselica i još nekolicina će osnovati Hrvatsku demokratsku stranku u jesen 1989. godine. Srđan ŠPANOVIĆ, “Tko je tko na hrvatskoj političkoj sceni”, *Vjesnik*, br. 15175, Zagreb, 17. prosinca 1989.

⁸ U veljači 1989. osnovano je Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI), prvo koje je okupljeno radi političkog djelovanja u Hrvatskoj. Djelovanje Jugoslavenske demokratske inicijative bilo je zamišljeno unutar Socijalističkog saveza, odnosno nije istupalo kao samostalna stranka s vlastitim programom. Razlozi takva okupljanja jesu nacionalni i socijalni raskol u Jugoslaviji, a najvažniji cilj članova bio je politički organizirati Jugoslaviju kao demokratski uređenu federaciju s pluralizmom mišljenja. Njihova politička uloga bila je marginalna. *Republika*, bilten, god. 1., br. 1, Zagreb, ožujak 1989.

Zenko, Zvonko Lerotić, Dafinka Večerina i Grgo Gamulin. Prema popisu sastavljenom na drugom inicijativnom sastanku stranke održanom 2. ožujka, ukupno je bilo 27 utemeljitelja Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza. Inicijativni krug HSLS-a održao se tjedan dana prije Inicijativnog kruga HDZ-a pa je liberalima pripala zasluga za probijanje jednopartijskog leda u Hrvatskoj. Stranka je službeno osnovana 20. svibnja 1989. godine, a za predsjednika i potpredsjednika Savjeta izabrani su Slavko Goldstein i Vlado Gotovac, dok su za predsjednika i potpredsjednika Izvršnog odbora izabrani Zvonko Lerotić i Božo Kovačević.⁹

Hrvatski socijalno-liberalni savez svoj je program gradio na:

1. Programskim načelima (Zagreb, 1989.);
2. Preambuli programa HSLS-a (Prijedlog teksta, Program slobode /Nacrt Programa/, Zagreb, 1990.);
3. Programskim usmjerenjima.

U programskim načelima HSLS-a polazi se od načela da je slobodna samo ona zajednica u kojoj je slobodan i socijalno osiguran svaki pojedinac te se zastupa stajalište da je pojedinac najviša vrijednost. HSLS postavlja sljedeće ciljeve u skladu sa svojim načelima:

- 1) Tjelesna i duhovna nepovrjedivost pojedinca;
- 2) Uspostavljanje građanskih i političkih sloboda te pravne i socijalne sigurnosti;
- 3) Slobodno udruživanje pojedinaca prema njihovim vlastitim uvjerenjima i potrebama;
- 4) Pravo svih subjekata – pojedinaca i pravnih osoba – na vlasništvo i na slobodan pristup poduzetničkom soju;
- 5) Trajno onemogućavanje svakog političkog i drugog programa koji zagovara ili provodi nasilje, nacionalnu, vjersku, ideološku, političku i rasnu netrpeljivost;
- 6) Radna, privatna i društvena ravnopravnost spolova.¹⁰

U preambuli programa HSLS-a odnosno Programu slobode iz 1990. godine HSLS se zalaže “za uspostavljanje pravne države u kojoj će umjesto ideološkog monopola i partijske samovolje zakon biti najvažnija norma ponašanja. A da bi se to ostvarilo HSLS se zalaže za višestranački i parlamentarni sustav, neposredne izbore, strogu podjelu vlasti i nezavisnost sudova, na ravnopravnost svih oblika vlasništva i slobodno tržište...”

U ostvarivanju svojih ciljeva HSLS najavljuje suradnju sa svim demokratskim savezima i političkim organizacijama u svim republikama i pokrajinama SFRJ. HSLS ujedno izražava demokratsku i europsku tradiciju i orijentaciju Hrvatske, kao i želju za uzajamnim razumijevanjem unutar “Konfederalne Republike Jugoslavije”. HSLS svoj program nudi kao program za Hrvatsku i kao program koji Hrvatska nudi

---

⁹ Darko HUDELIST, *Banket u Hrvatskoj. Prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989. – 1990.*, Zagreb, 1999., 95; *Vjesnik*, Zagreb, 21. svibnja 1989.

¹⁰ Anđelko MILARDOVIĆ, *Političke stranke u Republici Hrvatskoj*, Osijek – Zagreb – Split, 1997., 88.

Jugoslaviji.¹¹ Također, HSLS smatra da se nacionalna pitanja u Jugoslaviji mogu riješiti isključivo konfederalizmom. U Programu slobode HSLS se referira na svoja programska načela o nepovrjedivosti pojedinca i zakonu kao najvišoj instanci društva. O odnosima između Hrvatske i Jugoslavije nemaju jasan stav već govore da nisu za Jugoslaviju po svaku cijenu niti su po svaku cijenu za razbijanje Jugoslavije. Naglašavaju nužnost približavanja cijele Jugoslavije Europi, pa tako i Hrvatske. Samo u slučaju da bilo koja jugoslavenska republika opstruira približavanje Jugoslavije Europi, Hrvatska na taj put mora ići samostalno.

Do izbora u svibnju 1990. godine, HSLS je prošao više razdora pa je stranku na tim izborima vodio Dražen Budiša, a potpredsjednici stranke bili su Ljubomir Antić, Božo Kovačević, Jozo Radoš i Vladimir Bogdanić.¹² Program stranke nalazio se između koncepcija SKH-SDP-a i HDZ-a. Na prve višestranačke izbore HSLS izlazi u koaliciji s drugim strankama. Ta koalicija nazvana je Koalicijom narodnog sporazuma (KNS). Osim HSLS-a, u koaliciji su sudjelovali: Hrvatska demokratska stranka, Hrvatska kršćansko-demokratska stranka (s njima su u koaliciju došli Demokratski savez Albanaca Hrvatske, Hrvatski mirotnovni pokret i Muslimanska demokratska stranka), Hrvatska seljačka stranka i Socijaldemokratska stranka. Uz političke stranke, koaliciju su podržale i izvanstranačke ličnosti: dr. Savka Dabčević-Kučar, dr. Ivan Supek, Mika Tripalo, Dragutin Haramija i Srećko Bjelić.

Skup stranaka unutar koalicije deklarativno se zalagao za opću demokratizaciju društva, izlazak iz jednopartijskog sustava, slobodu tržišta i poštivanje ljudskih prava. Koalicija narodnog sporazuma prvo priopćenje za javnost dala je 1. ožujka 1990. godine. Najvažniji njen programski cilj bijaše taj da Hrvatsku treba urediti kao demokratsku državu na izvornom suverenitetu koji uključuje demokratsko pravo na samoodređenje, odcjepljenje i udruživanje kao trajni ustavni princip i jamstvo ravnopravnosti. Koalicija prihvaća i ponavlja stav HSLS-a da nisu ni za ni protiv Jugoslavije te se zalažu da se odnosi u federaciji riješe dogovorom.¹³ Uz ponavljanje općih stavova o demokratizaciji društva i poštivanju prava manjina, njeni se članovi zalažu za tržišno gospodarstvo. Partneri u koaliciji prihvaćaju postojeće granice, a Jugoslaviju vide u konfederalnoj Europi. Svoje političke stavove KNS je prenijela i ponovila u svojim Političkim načelima od 5. ožujka 1990. godine.

Druga alternativna politička opcija u Hrvatskoj svoj *“poluilegalni ‘prainicijativni’ skup cjelokupne hrvatske nacionalno orijentirane alternative”*¹⁴ imala je u klijeti dipl. ing. Ante Ledića, u selu Leškovcu na Plješivici. Zadatak sastanka bio je iniciranje pokretanja jedne demokratske, nekomunističke stranke koja će se zauzimati za preustroj Hrvatske

---

¹¹ Isto, 89.

¹² Dragan ĐURIĆ – Bojan MUNJIN – Srđan ŠPANOVIĆ, *Stranke u Hrvatskoj*, Zagreb, 1990., 211.

¹³ A. MILARDOVIĆ, *Nove stranke Hrvatske*, Zagreb, 1990., 188 – 190.

¹⁴ D. HUDELIST, *Banket u Hrvatskoj*, 25.

u tržišno-gospodarskom i političko-demokratskom smislu. Odabrani krug ljudi sastao se na već naznačenom mjestu 19. siječnja 1989. godine. Na tom “prainicijativnom” okupljanju sudjelovala je skupina od četrnaest hrvatskih intelektualaca – dipl. ing. Ante Ledić, dr. Marko Veselica, dr. Vladimir Veselica, dipl. ing. Drago Stipac, dr. Franjo Tuđman, Vlado Marić, dr. Mladen Marić, dr. Tomislav Ladan, dr. Marko Turić, dr. Ante Matković, dr. Hrvoje Šošić, dipl. ing. Vlado Jurčević, dipl. ing. Nikola Gagulić i dipl. oec. Ivo Maglica.¹⁵ Ovaj sastanak nije bio programski sastavljen već se općenito raspravljalo o političkim zbivanjima u SFRJ te je jedino nerazjašnjeno pitanje ostalo oko imena buduće stranke. Prijedloga je bilo više. Franjo Tuđman predlagao je ime Hrvatski demokratski zbor, Tomislav Ladan Hrvatska demokratska zajednica, Drago Stipac Hrvatski narodni savez.¹⁶ Ovo pitanje ostalo je otvoreno, no kasnije će prevladati prijedlog – Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).

Prvo javno okupljanje inicijativnog kruga Hrvatske demokratske zajednice bilo je 28. veljače 1989. godine u prostorijama Društva književnika Hrvatske na tadašnjem Trgu Republike (današnjem Trgu bana Josipa Jelačića) u Zagrebu. Na ovom inicijativnom okupljanju predstavljen je od strane Franje Tuđmana Prednacrt programske deklaracije Hrvatske demokratske zajednice. Ovaj prednacrt postao je jedan od temeljnih programskih dokumenata HDZ-a. Ostali dokumenti na kojima je HDZ gradio svoj program i politiku jesu:

1. Programska deklaracija Osnivačke skupštine HDZ-a (17. lipnja 1989.);
2. Proglas građanima i Saboru SRH i cijelome hrvatskom narodu (29. studeni 1989.);
3. Programske zasade i ciljevi HDZ-a (Uvodno izlaganje na Prvom općem saboru HDZ-a, Zagreb, 24. i 25. veljače 1990.).

Najvažnije stavke u Tuđmanovom predstavljanju Prednacrt programske osnove HDZ-a, koji je predstavljen u 14 točaka, jesu: zalaganje za dosljednu demokratsku preobrazbu sveukupnog društveno-političkog života, oživotvorenje političkog pluralizma, dosljedno poštivanje povijesnih prava hrvatskog naroda na samoodređenje do odcjepljenja te povratak i povezivanje svega iseljeničtva s domovinom.

Evo nekih točaka iz Prednacrt programske deklaracije Hrvatske demokratske zajednice:

“Točka 2. HDZ želi dati svoj doprinos pronalaženju što bezbolnijeg i svrhovitijeg izlaza iz sadašnjeg neizdrživog stanja.

Točka 3. U tom cilju HDZ želi biti izraz i zborište svih onih demokratski opredijeljenih ljudi – stvaraoca duhovnih i tvarnih dobara – u domovini i svijetu, koji su suglasni u pitanjima bitnim za život pojedinca i naroda.

---

¹⁵ *Spomen-knjiga – Deset godina Hrvatske demokratske zajednice*, Hrvatska demokratska zajednica, Zagreb, 1999., 95 – 96.

¹⁶ Isto, 96.

Točka 4. (...) nametnuti idejni monopolizam i hegemonistička dominacija prema hrvatskom narodu izražava se i u neznanstvenim revalorizacijama povijesnih zbivanja, sve do teorija o genocidnosti svakog hrvatstva.

Točka 8. HDZ se izjašnjava za uređenje međunacionalnih odnosa u SFRJ u dosljedno avnojevskom duhu. A taj duh iznevjeravaju oni što – bilo s neohegemonističkih, bilo socijalističko integralističkih ili tobože s općedemokratskih tendencija – teže centralizmu i unitarizmu. A također i oni što jednostruko osuđuju konfederalizam kao tobožnji separatizam.

Točka 11. Trećina hrvatskog nacionalnog bića je rasuta po svim kontinentima. Treba spriječiti daljnje raseljavanje i poticati povratak i povezivanje s domovinom. To iseljenišтво danas raspolaže s golemim potencijalom – tehnološkim, finansijskim, kulturnim i znanstvenim – kojim može uvelike pridonijeti oporavku svoje stare domovine.”¹⁷

Dana 17. lipnja 1989. god. Franjo Tuđman je na nejavnom mjestu u prostorijama NK Borac na Jarunu, u nazočnosti 48 osnivača i tri gosta iz Slovenije, osnovao Hrvatsku demokratsku zajednicu. Na sastanku je prihvaćeno nekoliko najvažnijih tijela i dokumenata HDZ-a: Programska deklaracija HDZ-a, sva predviđena tijela HDZ-a, Statut HDZ-a i Izjava Osnivačke skupštine HDZ-a. Toga dana HDZ je dobio svoje prvo pravo vodstvo: za predsjednika je izabran Franjo Tuđman, za potpredsjednike Dalibor Brozović, Krešimir Balenović i Vladimir Šeks, za glavnog tajnika Ivan Bobetko, za blagajnika Milan Kovač, a za članove Izvršnog odbora Josip Manolić, Neven Jurica, Branimir Glavaš, Ćiro Grubišić, Perica Jurić, Milan Kovač, Mate Kovačević, Milivoj Ugrinić i Ivan Vekić. Također je osnivačka skupština za počasne predsjednike HDZ-a proglasila Šimu Balena i akademika Petra Šegedina.¹⁸

U Programskoj deklaraciji HDZ-a ponovljeni su stavovi iz Prednacrt programa deklaracije o demokratskoj preobrazbi društva, izlasku iz krize, uspostavi građanskih sloboda, privatnog vlasništva i slobode izražavanja. SFRJ Hrvatska demokratska zajednica vidi jedino na dosljednom poštivanju povijesnih prava hrvatskog naroda potvrđenih odlukama AVNOJ-a i ZAVNOH-a te ističe pravo svakog naroda, pa tako i hrvatskog, na samoodređenje do odcjepljenja. Zajednica se izjašnjava za odlučno uključivanje SR Hrvatske i SFR Jugoslavije u Europsku zajednicu.

Nakon osnivačke skupštine HDZ-a Tuđman je otišao u inozemstvo, točnije u zemlje sjeverne i zapadne Europe. U Kopenhagenu, gdje je Tuđman boravio od 23. do 29. lipnja u kući dr. Mladena Iblera, susreo je Zdravka Tomca. Na tom susretu Tuđman je Tomcu govorio o doktrini HDZ-a te, između ostalog, rekao: “*cilj mi je bio stvoriti svenarodni hrvatski masovni politički pokret, koji će udružiti većinu Hrvata u domovini i iseljeništvu*”. Posebno se Tuđman oslanjao na iseljenišтво koje je trebalo biti

---

¹⁷ Cijeli Prednacrt programske deklaracije Hrvatske demokratske zajednice može se pročitati u *Biltenu za članstvo HDZ-a*, Zagreb, lipanj 1989.

¹⁸ *Spomen-knjiga*, 100.

ekonomska i politička snaga koja će u budućim događajima imati presudnu ulogu.¹⁹ Ne treba posebno isticati da su Tuđman i HDZ svakom prigodom isticali nužnost povezivanja iseljene i domovinske Hrvatske.

Tijekom jeseni 1989. godine displozivan velikosrpski mitingaški pokret, koji se već duže vrijeme izvozi po cijeloj Jugoslaviji, najavljen je za 1. prosinac 1989. godine i u Ljubljani. Slovensko komunističko vodstvo zabranilo je tu velikosrpsku manifestaciju koja se imala održati pod implauzibilnim nazivom “miting istine”. Za razliku od slovenskih partijskih lidera, Savez komunista Hrvatske nije ništa napravio da se takve opskurne pojave spriječe u Hrvatskoj. Održavane su tako tijekom lipnja u Kninu i kninskoj krajini, gdje su se uzvikivale parole “Ovo je Srbija!” i tome slično. Napeta politička situacija sve više najavljuje predstojeću katastrofu.

Politika hrvatske šutnje koju provodi partijska vlast SRH na čelu sa Stankom Stojčevićem izazvala je nepovjerenje hrvatskog naroda i odiozan odnos naspram partijskog vrha te u prvi plan istakla alternativne političke opcije koje su nastale. Svi “alternativci” političke scene zahtijevali su legalizaciju političkih stranaka, što je razumljivo jer su samo na taj način mogli dobiti puni legalitet, ali bilo je i ostalih zahtjeva. Dana 28. rujna 1989. u Zagrebu su se okupili predstavnici tzv. alternativne političke scene u Hrvatskoj u sastavu: Društvo za jugoslavensko-europsku suradnju, Hrvatska demokratska zajednica, Hrvatski socijalno-liberalni savez, Inicijativa za formiranje saveza zelenih, Mirotvorni demokratski pokret i Transnacionalna radikalna stranka.²⁰ Predstavnici alternative izrazili su zahtjeve u kojima traže oslobađanje političkih zatvorenika, ukidanje smrtne kazne te omogućavanje legalizacije novonastalih stranaka u Hrvatskoj.

Na prvoj sjednici Središnjeg odbora HDZ-a, održanoj 30. rujna 1989. na Zagrebačkom velesajmu, razmotrena je dotadašnja aktivnost stranke od osnutka 17. lipnja, a date su i ocjene o općoj društveno-političkoj situaciji. Središnji odbor prihvatio je:

- Podršku Skupštini SR Slovenije povodom usvajanja ustavnih amandmana;
- Javno priopćenje “Za pravo na suverenitet i samoodređenje i osobnu odgovornost”;
- Apel živućim članovima zadnjeg Upravnog odbora Matice hrvatske za obnovu te najstarije hrvatske kulturne ustanove;²¹
- Zahtjev Gradskoj skupštini Zagreba za vraćanje spomenika banu Josipu Jelačiću na Trg Republike;
- Osnivanje zlatne knjige utemeljitelja HDZ-a.²²

---

¹⁹ Zdravko TOMAC, “Moji pogledi na sudbinske odluke koje je donosio dr. Franjo Tuđman od 1989. do 1992.”, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 2., br. 3, Zagreb, 2002., 877.

²⁰ “Protiv totalitarizama”, *Vjesnik*, br. 15099, 30. rujna 1989.

²¹ Komunistička vlast prihvatila je ovu inicijativu za obnovu te je u prosincu 1989. uspostavljena prijelazna uprava Matice Hrvatske, dok je 8. prosinca 1990. održana obnoviteljska skupština. Za predsjednika je izabran Vlado Gotovac. Vidjeti www.matica.hr.

²² “Prva sjednica Središnjeg odbora”, *Glasnik HDZ-a*, br. 3, Zagreb, rujna – listopada 1989., 8 – 11.

Hrvatski socijalno-liberalni savez svoju najveću političku promidžbu napravio je u listopadu 1989. godine, kada je organizirao potpisivanje peticije za povrat spomenika bana Josipa Jelačića na Trg Republike u Zagrebu, što je izazvalo veliki odaziv građana.²³ Alternativna politička scena nije mirovala, za razliku od službene Partije.

Hrvatska demokratska zajednica, uz širenje svoje djelatnosti tijekom jeseni 1989. putem osnivanja ogranaka stranke po zemlji i inozemstvu, napravila je važan politički potez obznanjivanjem još jednog temeljnog programskog dokumenta, "Proglasa građanima i Saboru SR Hrvatske i cijelome hrvatskom narodu" od 29. studenog 1989. godine, u kojemu je glavni zahtjev za oživotvorenje prava hrvatskog naroda na samoodređenje u njegovim povijesnim i prirodnim granicama. U njemu Hrvatska demokratska zajednica ocjenjuje da je počelo rušenje SFRJ, misleći na politiku SK Srbije, te upozorava na velikosrpsku ekspanziju i opasnost, kritizirajući SKH zbog nesnalazljivosti koja može biti kobna za budućnost Hrvatske. Postavljeni su zahtjevi za teritorijalnom cjelovitošću hrvatskog naroda u njegovim prirodnim i povijesnim granicama, traži se promjena Ustava SRH, a istaknuti su i već poznati zahtjevi za ukidanje jednostranačja i političkog monopola SKH, zatim za provođenje općih i neposrednih izbora te za uključivanje Hrvatske u Europsku zajednicu. U iznesenim zahtjevima najvažniji je onaj pod rednim brojem dva. Njegovo značenje opisao je sam Franjo Tuđman u svojem izlaganju na Prvom općem saboru HDZ-a, budući da je u njemu izrečen "zahtjev i način za oživotvorenje prava hrvatskog naroda na samoodređenje u njegovim povijesnim i prirodnim granicama". Tuđman je dalje naglasio kako je "proglas u hrvatskom narodu, podjednako u domovini i u iseljeništvu, naišao na tako golem odjek da je izazvao nagli razmah HDZ-a pa se broj članstva i ogranaka umnožavao takvom brzinom i u takvom opsegu, da je to nadilazilo mogućnosti našeg dotadašnjeg amaterskog ustrojstva, a i sva najoptimističnija očekivanja".²⁴ Proglas građanima i Saboru SR Hrvatske i cijelome hrvatskom narodu ima značajnu ulogu u definiranju političkih stajališta HDZ-a, ali označava i ključni trenutak u popularizaciji stranke. U prilog njenoj popularnosti išlo je i to što se niti jedna od političkih stranaka u Hrvatskoj, niti alternativna niti ona na vlasti, nije usudila ograditi od Proglasa niti ga podržati.

Nakon ovakvih konkretnih akcija cjelokupne hrvatske alternativne političke scene, neslavna politika hrvatske šutnje konačno je prekinuta. U prilog tome ići će i promjene koje se događaju unutar Saveza komunista Hrvatske. Pod sve većim pritiskom političkih "alternativaca" u Hrvatskoj, SKH je na Saboru SR Hrvatske održanom 29. rujna 1989. godine donio odluke o tome da će se početi zalagati za SFRJ kao pravnu i demokratsku državu te će donositi akte i mjere kojima će povećati

---

²³ Spomenik se do tada nalazio u Gliptoteci u Zagrebu. Maknut je u noći s 25./26. srpnja 1947., a vraćen na glavni zagrebački trg 16. listopada 1991. (op. a.).

²⁴ "Prvi opći sabor Hrvatske demokratske zajednice", *Glasnik HDZ-a*, br. 8, ožujak 1990., 17 – 18.

stupanj političkog života u SR Hrvatskoj i shodno tome zalagati se za pluralizam, uključujući i onaj politički. Kako bilo, za veće promjene unutar Saveza komunista Hrvatske trebalo je pričekati prosinac 1989. godine. Na 11. kongresu Saveza komunista Hrvatske, sazvanom u prosincu te godine, Stanka Stojčevića zamijenio je novi predsjednik CK SKH Ivice Račan. Kongres je donio i nekoliko “radikalnih amandmana” o oslobađanju političkih zatvorenika, prekidu političkih procesa, ukidanju smrtne kazne, slobodi političkog udruživanja u sklopu višestranačkog političkog sistema i federaciji kao zajednici izvorno suverenih republika.²⁵ Savez komunista Hrvatske na čelu s Ivicom Račanom, počevši priznavati nove okolnosti u svijetu,²⁶ počinje donositi konkretne političke odluke. Sabor SR Hrvatske je tako 11. siječnja 1990., u duhu prethodnih zaključaka o dopuštanju višestranačja, izglasovao izmjene i dopune Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana. Prema tim izmjenama i dopunama, od tada su u SR Hrvatskoj mogle punopravno djelovati nove društvene organizacije, tj. stranke i nova udruženja građana. To konkretno znači da je novonastala alternativna politička scena u Hrvatskoj postala legalna.

Republički sekretarijat za pravosuđe i opću upravu uručio je 5. veljače 1990. godine rješenje o registraciji osam političkih stranaka. Bile su to: Hrvatska demokratska stranka, Hrvatska demokratska zajednica, Hrvatska kršćansko-demokratska stranka, Hrvatski socijalno-liberalni savez, Radikalno udruženje za sjedinjene europske države, Socijaldemokratska stranka Hrvatske te dvije političke organizacije koje su bile na vlasti – Savez Komunista Hrvatske i Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske.²⁷ Do prvoga kruga prvih višestranačkih izbora održanog 22. travnja 1990. godine u Hrvatskoj su registrirane trideset i tri političke stranke. Većina tih novonastalih stranaka imala je marginalnu ulogu u političkom životu Hrvatske, dok su relevantne političke stranke bile HDZ, stranke okupljene oko KNS-a i novonastali odnosno preimenovani Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP).

Reformirani Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena na prve višestranačke izbore izlazi s novim, reformiranim izbornim programom. Izborni program u njegovim najvažnijim točkama glasi:

1. SKH-SDP jest započela novu konstitutivnu fazu koja je u znaku oblikovanja novog identiteta suvremene političke stranke europske ljevice na pragu 21. stoljeća. SKH-SDP nastavlja slobodarske i demokratske tradicije hrvatskog i jugoslavenskog naroda, obznanjuje kraj samoupravnog socijalizma te Komunističke partije kao takve.

---

²⁵ Da “radikalni amandmani” i nisu bili toliko radikalni, pokazuju događaji iz rujna kada se u Zagrebu okupila tzv. alternativna politička scena Hrvatske, o čemu je već bilo riječi.

²⁶ Pad Berlinskog zida, započeti raspad SSSR-a i cjelokupnog komunističkog bloka u Europi. Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 764–765.

²⁷ D. ĐURIĆ – B. MUNJIN – S. ŠPANOVIĆ, *Stranke u Hrvatskoj*, 8.

Raskidaju (iako baštine op. a.) vezu s Komunističkom partijom i priznaju da marksizam prestaje biti jedino teorijsko i ideološko ishodište.

2. Društvo – moderno, demokratsko, socijalističko. SKH-SDP se zalaže za moderno, demokratsko i socijalističko društvo u kojemu svaki pojedinac ima jednake šanse, zalaže se za europske integracije (EZ, EFTA), za sudjelovanje u organizaciji “Alpe – Jadran” i četvorne pregovore između Austrije, Italije, Mađarske i Jugoslavije.

3. Privreda – tržišno, socijalno i ekološki odgovorno privređivanje. SKH-SDP-u efikasna privreda jest ključni cilj privredne reforme jer je ona uvjet blagostanja pojedinca i zajednica. Privredna politika SKH-SDP-a smjera razvoju moderne, mješovite, tržišne privrede zasnovane na pluralnom vlasništvu i raznim oblicima poduzeća. Podržava se privredna reforma savezne vlade.

4. Država – suvremena, demokratska Hrvatska i federativna demokratska Jugoslavija. Cilj nacionalne politike SKH-SDP-a jest osiguranje svestranog i slobodnog razvoja svakog naroda i narodnosti u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Tako razvoj SKH-SDP vidi jedino u demokratskom, ravnopravnom jugoslavenskom zajedništvu, a načela ZAVNOH-a i AVNOJ-a uzima kao temelje nacionalne politike SKH-SDP-a.²⁸

Reformirani SKH zalaže se da Hrvatska bude nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država naroda i narodnosti koje u njoj žive. Jugoslaviju vidi kao federativnu državnu zajednicu jer demokratska federacija jamči ravnopravnost svih naroda i narodnosti u Jugoslaviji. Glede novog Ustava SFR Jugoslavije, SKH-SDP se zalaže da opstane Predsjedništvo SFRJ kao kolektivno tijelo. SKH-SDP poput svih ostalih političkih stranaka u Hrvatskoj podržava demokratizaciju društva, tržišnu privredu, slobodu mišljenja i govora te sve ostale demokratske stečevine koje baštini zapadni svijet, a hrvatsku državu i dalje vidi unutar jugoslavenske zajednice naroda.

---

²⁸ A. MILARDOVIĆ, *Nove stranke Hrvatske*, 39 – 59; D. ĐURIĆ – B. MUNJIN – S. ŠPANOVIĆ, *Stranke u Hrvatskoj*, 273 – 300.

ZAKLJUČAK

Odlaskom komunizma s europske povijesne pozornice i sve većim nestabilnostima u SFR Jugoslaviji, u Hrvatsku dolazi i 1989. godina, temeljna godina obnove hrvatskog višestranačja nakon polustoljetne komunističke diktature. Krucijalno pitanje Jugoslavije bilo je u kome smjeru razvijati politički život u novonastalim okolnostima. Centralni komitet Srbije zahtijevao je reviziju Ustava iz 1974. godine i povratak centralističkoj i unitarističkoj Jugoslaviji. Prve korake u tom smjeru poduzeo je već početkom 1980-ih kada je srpsko partijsko vodstvo ugušilo pobunu Albanaca na Kosovu, koji su zahtijevali da njihova pokrajina postane republikom. Dolaskom Slobodana Miloševića na vlast i objavljivanjem “Memoranduma SANU” agresivna politika Srbije dobiva svoga vođu i svoj program. Nakon tzv. Antibirokratske revolucije 1988. godine, jednostranim ukidanjem autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine te smjenjivanjem republičkog vodstva Crne Gore, na red velikosrpskim planovima došle su i druge jugoslavenske republike. Dvije najzapadnije republike, Slovenija i Hrvatska, stajale su na pozicijama obrane Ustava iz 1974. godine te su zahtijevale daljnje “federiranje federacije”. U obrani ustavnog poretka Jugoslavije najžešća oporba Srbiji tijekom 1989. godine bilo je partijsko vodstvo Slovenije koje je zahtijevalo preobrazbu cjelokupnog društveno-političkog uređenja Jugoslavije. Hrvatsko partijsko vodstvo provodilo je tzv. politiku hrvatske šutnje, što je u prvi plan kritike društveno-političkog poretka izbacilo alternativne političke opcije koje nastaju u glavnom gradu Socijalističke Republike Hrvatske tijekom 1989. godine. Ovakvi zategnuti odnosi između jugoslavenskih republika definitivno su se razmimoišli početkom 1990. godine, kada je odlaskom slovenskog, a zatim i hrvatskog partijskog vrha prekinut XIV. kongres SKJ te je time Savez Komunističke Jugoslavije prestao postojati.

Od najvažnijih političkih stranaka koje nastaju u Hrvatskoj 1989. godine, a kojima se kasnije pridružio i SKH-SDP, programski su sve zahtijevale politički pluralizam, promjenu ekonomskoga i tržišnoga poslovanja iz socijalističkoga u kapitalističko, privatno vlasništvo, osobne slobode pojedinaca, slobode nacionalnih manjina. Ipak, oko jedne stvari nisu bile usuglašene. HSLS se oko pitanja novog ustrojstva Jugoslavije zalagao za to da se nakon raspisivanja demokratskih višestranačkih izbora sjedne za stol i dogovori o budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice naroda. SKH-SDP Hrvatsku je vidio unutar nekakve nove demokratske konfederalne Jugoslavije, koja će imati Predsjedništvo kao kolektivno tijelo, dok je HDZ za Hrvatsku zahtijevao put koji će je povesti prema međunarodnom priznanju u njenim povijesnim i prirodnim granicama. U ovim stavovima treba tražiti najbitnije razlike između novonastalih političkih koncepcija. Jer, upravo stavovi oko budućeg uređenja Hrvatske i Jugoslavije donijeli su nekome izborni poraz, a nekome izbornu pobjedu. Gradeći svoj politički program tijekom 1989. godine, HDZ svoj puni zamah dobiva u veljači 1990. godine kada je održan Prvi opći sabor HDZ-a, koji je prvi skup

jedne demokratske hrvatske stranke nakon pola stoljeća jednostranačkog totalitarizma, pa time ujedno predstavlja povijesni događaj. Kako je već rečeno, Hrvatska demokratska zajednica je na svom Prvom općem saboru potvrdila i konkretizirala već iznesena stajališta. To konkretno znači da HDZ *“podržava reforme Ante Markovića glede slobodnog tržišta i pluralističke demokracije, konvertibilnost dinara, pravne države i otvorenosti prema svijetu. Ali protivi se svakoj centralizaciji na saveznoj razini koja prikraćuje gospodarski i politički suverenitet republika. Hrvatska demokratska zajednica zastupa stanovišta, prvo, da se ustavnim promjenama ni u čemu ne smije odstupiti od onih (manjkavih) prava što ih ima republika po Ustavu iz 1974. godine i drugo, da se ustavne promjene, kao i novi ustav mogu donositi samo u slobodno izabranom Hrvatskom saboru, a savezni samo uz njegovu punu suglasnost bez ikakve majorizacije”*.²⁹

Također je ponovljen zahtjev iz Proglasa o teritorijalnoj cjelovitosti hrvatskog naroda u njegovim povijesnim i prirodnim granicama. A onima koji ih, iz hrvatskih redova, napadaju zbog tog zahtjeva, Tuđman odgovara da *“dokazuju da nemaju pojma o povijesnim i geopolitičkim čimbenicima, što na dulje staze uvjetuju sudbinu pojedinih naroda, ili im nije do nje stalo. Okrivljujući nas (HDZ, op. a.) time da izazivamo pogibelj građanskog rata, zaboravljaju da smo mi taj zahtjev postavili nakon što su planeri o stvaranju Velike Srbije, u okviru ili izvan već narušene avnojske Jugoslavije, izneseni već i pred međunarodnu javnost...”*³⁰ Dr. Tuđman u ovoj svojoj rečenici iznosi zahtjeve za teritorijalnom cjelinom hrvatskoga naroda, opravdavajući ih činjenicom da već postoje zahtjevi za rušenjem avnojske Jugoslavije od strane velikosrpske hegemonističke politike predvođene Slobodanom Miloševićem. Dakle, on ne vidi ništa sporno u tome da i hrvatski narod postavi jednake zahtjeve. Za razliku od Miloševića koji je srbizirao JNA i već prijetio oružanim bitkama, HDZ na čelu s Franjom Tuđmanom vodi politiku mirnog razlaza republika iz jugoslavenske zajednice.

Ipak, da ne prođe sve u potpuno demokratskom tonu i da se dogodi koji prijemor što je izazvao optužbe za nacionalizam i neoustaštvo, pobrinuo se Franjo Tuđman u svom uvodnom izlaganju o programskim zasadama i ciljevima Hrvatske demokratske zajednice. U tom govoru Tuđman je izjavio kako *“NDH nije samo puka ‘kvislinška tvorevina’ i ‘fašistički zločin’ već je i izraz povijesnih težnji hrvatskog naroda za samostalnom državom.”*³¹ Ova izjava izazvala je bujicu kritika prema stranci, pa je tako čelnik SKH-SDP-a Ivica Račan na Radio-televiziji Zagreb izjavio da je *“HDZ stranka opasnih namjera”*,³² a pojedinci su tražili i Tuđmanovo uhićenje od strane vlasti. Prvi

---

²⁹ “Prvi opći sabor Hrvatske demokratske zajednice”, *Glasnik HDZ-a*, br. 8, ožujak 1990., 6 – 30.

³⁰ Isto, 18.

³¹ Z. DASKALOVIĆ – S. TOMAŠEVIĆ – S. ŠPANOVIĆ – J. SINKOVIĆ, “Dr. Franjo Tuđman, sabor HDZ-a – povijesni čin”, *Vjesnik*, br. 15242, 25. veljače 1990.

³² Z. DASKALOVIĆ – D. ĐURIĆ, “HDZ – stranka opasnih namjera”, *Vjesnik*, br. 15245, 27. veljače 1990.

Opći sabor Hrvatske demokratske zajednice ipak nije protekao u ozračju hrvatskog nacionalizma već velikog nacionalnog zanosa.

Ma koliko stranka nakon završetka Prvog općeg sabora 25. veljače 1990. godine, održanog šest tjedana prije zakazanog prvog kruga izbora, bila kritizirana i napadana, njezin pobjednički put prema osvajanju najvećeg broja mandata u Hrvatskom saboru bio je zacrtan. Politiku HDZ-a, koja je građena na Prednacrtu programskih osnova Hrvatske demokratske zajednice (28. veljače 1989. godine), na Programskoj deklaraciji Hrvatske demokratske zajednice (17. lipnja 1989. godine) i Proglasu građanima i Saboru SR Hrvatske i cijelome hrvatskom narodu (29. studenog 1989. godine), više nitko nije mogao kritizirati i napadati u tolikoj mjeri da bi se HDZ mogao ozbiljnije diskreditirati u narodu. Hrvatska demokratska zajednica se definitivno iz poluilegalne organizacije pretvorila u općehrvatski državotvorni narodni pokret koji je imao neograničeno povjerenje znatne većine hrvatskog naroda. To je omogućila zajednička suradnja iseljene Hrvatske, tzv. emigracije, i Hrvata iz domovine koji su zajednički, okupljeni oko HDZ-a, stvorili pokret koji je hrvatsku državu vodio prema punom suverenitetu i samostalnosti u okviru slobodnog svijeta te je obranio od srbočetničke agresije potpomognute s JNA. Ovakvi jasni stavovi, pomalo i radikalni za ono prvo vrijeme razvoja višestranačja u Hrvatskoj, HDZ-u su među političkim protivnicima priskrbili etikete nacionalističke i separatističke stranke. Međutim, Hrvatska demokratska zajednica je svojim angažmanom tijekom 1989. godine, a pogotovo početkom 1990. godine, preuzela primat u hrvatskoj politici. On je potvrđen i na prvim višestranačkim izborima održanim u travnju i svibnju 1990. godine, a i kasnije, kao npr. 1991. godine, kada je održan referendum oko ostanka ili izlaska Hrvatske iz Jugoslavije.

LITERATURA

- Dušan BILANDŽIĆ, “Državna kriza Jugoslavije”, *Politička misao*, časopis za političke znanosti, god. 28., br. 2, Zagreb, 1991., 47 – 57.
- D. BILANDŽIĆ, *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske*, Zagreb, 2001.
- D. BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999.
- *Bilten za članstvo Hrvatske demokratske zajednice*, Zagreb, lipanj 1989.
- Dragan ĐURIĆ – Bojan MUNJIN – Srđan ŠPANOVIĆ, *Stranke u Hrvatskoj*, Zagreb, 1990.
- *Glasnik Hrvatske demokratske zajednice*, Zagreb, br. 3, rujan/listopad 1989. i br. 8, ožujak 1990.
- Darko HUDELIST, *Banket u Hrvatskoj. Prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989. – 1990.*, Zagreb, 1999.
- Anđelko MILARDOVIĆ, *Nove stranke Hrvatske*, Zagreb, 1990.
- A. MILARDOVIĆ, *Političke stranke u Republici Hrvatskoj*, Osijek – Zagreb – Split, 1997.
- *Obzor HSLS-a*, glasilo Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza (stranke), god. 2., br. 13, Zagreb, 12. svibnja 1990.
- *Republika*, bilten Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu, god. 1., br. 1, Zagreb, ožujak 1989.
- Jakov SIROTKOVIĆ, “Ekonomska podloga rata protiv Hrvatske. Od Memoranduma Srpske akademije 1986. do oružane agresije 1991.”, *Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 1., br. 3-4, Zagreb, 1992.
- *Spomen knjiga – Deset godina Hrvatske demokratske zajednice*, Hrvatska demokratska zajednica, Zagreb, 1999.
- Zdravko TOMAC, “Moji pogledi na sudbinske odluke koje je donosio dr. Franjo Tuđman od 1989. do 1992.”, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 2, Zagreb, 2002.
- *Vjesnik*, dnevne novine, Zagreb, 29. ožujka 1989.; 21. svibnja 1989.; 30. rujan 1989.; 17. prosinca 1989.; 25. veljače 1990.; 27. veljače 1990.

Šime Dunatov

THE ORIGINS OF THE MULTI-PARTY SYSTEM IN CROATIA IN 1989

Summary

After the death of Josip Broz Tito in 1980, the Yugoslav federal union reached a state of deep political crisis. Serbia asked for a revision of the Yugoslav constitution from 1974 and advocated for a centralized unitary state structure, whereas Slovenia and Croatia defended the constitution adopted in 1974 and wanted further democratization of Yugoslavia. These opposed views led to a complete break-up at the highest political level, the Party of Communists of Yugoslavia (SKJ). As the Greater Serbian movement strengthened and territorial claims were imposed on the other republics where Serbian ethnic minorities lived in 1989, the so-called opposition politicians in Croatia broke the policy of silence of the Party of Communists of Croatia (SKH).

The Croatian political alternative gathered during 1989 and began, acting in hiding, to hold meetings, undertake initiatives, write programmes and eventually establish political parties whose task was to defend the Croatian national interests. Under such requirements of the opposition, the official communist government started the process of liberalization and legalized the new political parties. If we compare the party programmes of HSLs, HDZ and SKH-SDP, it may be noticed that all three parties declaratively advocated for the democratization of society, a transition to a market economy and private ownership, the establishment of general civil liberties and minority rights etc. The basic programme difference was in the relationship of Croatia to Yugoslavia. However, given the political threat and territorial claims which came from the neighbouring Republic of Serbia, the attitude about the future position of Croatia inside or outside Yugoslavia proved to be the key programme and political element which meant either a victory or a defeat in the first democratic, multi-party elections in Croatia.

Key words: Croatia, multi-party system, democratic elections, HSLs, HDZ, SKH-SDP, 1989.